

АНАЛІЗ АРХЕОЗООЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ МЕЗОЛІТИЧНОЇ ПАМ'ЯТКИ ОГРІНЬ 8 ЗА МАТЕРІАЛАМИ П'ЯТОГО ТА ВОСЬМОГО ЖИТЕЛІ

Статтю присвячено вивченню остеологічного матеріалу, який було виявлено на пам'ятці Огринь 8, яку датовано мезолітичним часом, а її технокомплекс відповідає культурі кукрек. Пам'ятка являє собою поселення давньої людини, на якому було відкрито сліди від десяти помешкань-землянок. Об'єктом дослідження цієї роботи є археозоологічний аналіз кісткових решток тварин, який походить із землянок № 5 і 8. У статті розглянуто всі групи тварин, які являли собою об'єкт мисливського промислу давньої людини. Видовий склад тварин пам'ятки представлений дикими видами ссавців, а також птахів і риб, що свідчить про розвинену форму привласнювального господарства. Полювання на великих копитних тварин було основою мисливського господарства мешканців стоянки. Завдяки великому коефіцієнту м'ясної маси полювання на них ефективніше забезпечувало первісний колектив прохарчуванням. Результати дослідження стосуються видового визначення решток тварин з пам'ятки та інтерпретації результатів у контексті реконструкції стратегії виживання колективу поселення.

Ключові слова: мезоліт, археозоологія, культура кукрек, землянки.

Археологічна пам'ятка Огринь 8 є репрезентативною для вивчення життя первісних колективів мезолітичної доби. Вона являє собою поселення людності культури кукрек, яку датують VIII–V тис. до н. е. Пам'ятки культури кукрек досліджені в Криму, Надазов'ї, Надпоріжжі, на Одещині, в басейні Південного Бугу та у Києво-Черкаському Подніпров'ї [3, с. 74–76].

Досліджуване поселення розташоване на Огринському півострові на лівому мисі при впадінні річки Самари у Дніпро. Поселення багатшарове з культурними горизонтами, що містять матеріали мезоліту, неоліту, енеоліту та Київської Русі. Огринь згадує відомий український історик Д. Я. Яворницький. У праці «Дніпрові пороги» він пише про існування лісових масивів на території півострова: «Од лівого берега річки Самари геть униз уздовж Дніпра тяглося с. Огринь. Воно недавнього віку: заснував його в 1780–1781 р. князь Олександр Андрійович Прозоровський, і славилось воно своєю лісною пристанню та виробом українських скринь, німецьких бречок» [7, с. 17–18].

Поселення дістало назву від селища Стара Огринь, що було неподалік і належало до Самарського району Дніпровської області. Добра збереженість культурних шарів пам'ятки дала змогу провести на ній багаторічні дослідження, внаслідок яких було виявлено залишки десяти житлових споруд – напівземлянок. На думку дослідників, вони являли собою сезонні зимові житла мезолітичних мисливців і рибалок [6, с. 30–88].

Матеріали пам'ятки представлені, переважно, знаряддями праці з кременю та кістки, а також відходами їх виробництва. Окрім знарядь праці знайдено численні фрагменти кісток тварин, які являли собою кухонні залишки мешканців давнього поселення. Первинне визначення видового складу тварин, кістки яких було знайдено на пам'ятці, здійснила В. І. Бібікова, а опублікував у монографії Д. Я. Телегін 2002 р. – «Ігреньське поселення на Подніпров'ї та проблема житлобудування в мезоліті Східної Європи».

Визначення видового складу тварин тієї чи іншої пам'ятки проливає світло на елементи стратегії виживання її мешканців. Не менш важливим для цього, на нашу думку, є аналіз пошкоджень кісток антропогенного походження, що, на жаль, лишилося поза увагою дослідників. Детальний опис кісткових решток тварин, які були об'єктом мисливського господарства, дасть змогу поглибити наші знання про стратегію виживання мезолітичних колективів, методи їх господарювання, способи використання потенціалу навколишнього середовища тощо. Тому метою дослідження є досягнення зазначених цілей за допомогою археозоологічного аналізу остеологічного матеріалу пам'ятки. До основних завдань дослідження належить видове визначення, опис деталей антропогенного впливу на кістках, опис репрезентації анатомічних елементів скелету тварин у вибірці досліджуваної пам'ятки. Інтерпретація результатів дослідження допоможе дати відповіді на питання використання

давньою людиною ресурсів навколишнього середовища.

Археологічну пам'ятку Огринь було відкрито внаслідок цілеспрямованих археологічних розвідувальних робіт, що проводилися в рамках Дніпробудівської експедиції 1927–1932 рр. Метою археологічних досліджень було виявити і дослідити Дніпрові прибережні та острівні пам'ятки, які планували затопити водою внаслідок будівництва ГЕС. Загальне керівництво експедицією було покладено на Д. І. Яворницького. М. О. Міллер обіймав посаду заступника начальника рятувальної ДніпроГЕСівської експедиції.

На Огриньському півострові було відкрито і зафіксовано низку пам'яток від періоду мезоліту до Київської Русі та козацьких часів, які досліджували під проводом М. О. Міллера. Дослідник виокремив десять пунктів, які були згруповані відповідно до типу пам'ятки і її датування. Таким чином мезолітична пам'ятка Огринь отримала порядковий № 8 і була віднесена до найбільш ранньої групи пам'яток «родового ладу» [5, с. 162–178]. Внаслідок польових робіт М. О. Міллер у 1933 р. зачистив берегову лінію півострова на відстані 22 метри. Більші за розміром площі півострова він дослідив протягом 1942 р. Було виявлено і розкопано культурні шари енеоліту, бронзи та раннього залізного віку.

У післявоєнний час польові дослідження на півострові продовжила експедиція А. В. Добровольського. Було закладено два розкопи загальною площею близько 50 м², в яких виявлено різновікові культурні шари, від мезоліту до Середньовіччя включно. Основну увагу дослідник зосередив на пам'ятках дніпро-донецької неолітичної культури. В нижніх горизонтах розкопу було виявлено і розкопано рештки обвугленої каркасної споруди, яку А. В. Добровольський трактував як залишки землянкової конструкції.

Масштабні дослідження мезолітичних шарів пам'ятки Огринь 8 здійснювала з 1973 р. експедиція під керівництвом Д. Я. Телегіна за активної участі Л. Л. Залізняка, а з 1978 р. – Д. Ю. Нужного. Внаслідок розкопок 1973–1990 рр. було знайдено залишки десяти жител, а також досліджено широку площу навколо них. Мезолітичний шар пам'ятки і добути в ньому матеріали досліджували за різними напрямками. Зокрема вивчено крем'яний комплекс пам'ятки, внаслідок чого її віднесли до культури кукрек. Здійснене радіокарбонне датування її шарів, що дало змогу встановити вік пам'ятки – від VIII до VI тис. до н. е. Окрім кременевих знарядь праці були

знайдені вироби із кістки та інших порід каменю. В. І. Бібікова зробила видове визначення фауни мезолітичних об'єктів стоянки. Комплексний підхід до вивчення матеріалів жител дав змогу порушити низку проблем, які пов'язані із соціальною організацією населення в мезоліті, стратегією виживання колективу та використання ресурсів навколишнього середовища. Результати досліджень знайшли своє вираження в численних публікаціях. Опис решток землянок 5 та 8 даємо за монографією Д. Я. Телегіна 2000 р. та публікаціями Л. Л. Залізняка [3; 6].

Увагу цього дослідження зосереджено на вивченні остеологічного матеріалу тварин із жител № 5, розкопки якого були здійснені 1976 р. та житла № 8 дослідженого десятьма роками пізніше. Гарна збереженість заглиблених у землю жител, в тому числі знайдених у них фауністичних решток, допомогла отримати цінну інформацію про спосіб життя мешканців стоянки.

Житло № 5 є однією з двох не ушкоджених розмивом водами Дніпра землянок. Рештки об'єкта являли собою овальну лінзу сірого від попелу піску площею 8,2 × 7,3 м і товщиною 0,8 м. Заповнення котловану землянки розбиралося чотирима горизонтами (Д, Д1, Д2, Д3) завтовшки по 0,2 м кожен. Крім попелу піщане заповнення котловану містило уламки кісток тварин, вироби з кременю та кістки, а також вуглики. У придонній частині зафіксовано підвищену концентрацію артефактів, деревного вугілля, темні плями перепаленого очерету.

Рештки житла № 8 досліджено в західній частині поселення, на краю мису при впадінні річки Самари в Дніпро. Лінза заповнення котловану землянки була частково ушкоджена внаслідок розмиву берегової лінії. Конструкція житла мала округлу в плані форму, близько 9 метрів у діаметрі, та була заглиблена у білий пісок материка на 0,8 метра. На дні землянки зафіксовано округлу в плані яму, що конічно звужувалася до дна. Її діаметр у верхній частині – близько 1,8 м, глибина – 1 м, на дні сліди дії вогню. Яма була заповнена вуглистим піском, який часом спікся від вогню з панцирами черепашок, кістками тварин та риб, лускою. Сірий від попелу пісок заповнення котловану містив кістки тварин та артефакти, аналогічні знайденим у житлі 5. Заповнення житла розбиралося трьома горизонтами – Д1, Д2, Д3.

Кістковий матеріал, який було знайдено вперемішку з іншими видами знахідок, було ретельно відібрано з усіх шарів землянок. Його загальна кількість представлена 549 фрагментами

землянки № 5 та 1099 фрагментами землянки № 8. До виду було визначено 186 (33,8 %) кісток п'ятої землянки та 144 (13,1 %) кістки житла № 8. Частину фрагментів кісток було описано відкритою номенклатурою.

Більшість кісткового матеріалу пошкоджено, що ускладнило визначення тварин до виду. Кістки у вибірках подрібнені, деякі з них мають сліди перебування у вогнищі, розтріскування внаслідок вивітрювання та сліди від зубів гризунів [8, р. 150–162]. Ступінь збереженості кісткового матеріалу значно обмежила кількість методів, які ми можемо застосувати в процесі його опису. Для визначення кісток використовували порівняльну остеологічну колекцію Національного науков-природничого музею НАН України. Остеометричні заміри були зняті за параметрами, розробленими Ангелою фон ден Дріш (Angela von den Driesh) [11]. Під час опису кісток тварин звернено увагу на характер слідів обробки кістки та репрезентацію анатомічних частин тіла тварини. Їх аналіз може вказати на спосіб використання продуктів тваринного походження. Для опису контексту знаходження кісткового матеріалу та інтерпретації даних було використано публікації попередніх досліджень стоянки авторства М. О. Міллера, Д. Я. Телегіна та Л. Л. Залізняка.

Результати дослідження

Загальна кількість матеріалу у вибірках становить 569 одиниць землянки № 5 та 1864 одиниць землянки № 8. Визначено було 206 фрагментів (36 %) із землянки № 5, та 234 фрагменти (12 %) із землянки № 8. Видовий склад тварин у досліджуваних землянках представлений дикими видами тварин за винятком собаки. Визначальними для виживання колективу були великі копитні тварини – тур, олень, дикий кінь, дика свиня, козуля, що мають високий ваговий коефіцієнт. Це дало змогу забезпечити м'ясом колектив унаслідок успішного полювання на невелику кількість особин. Серед вибірки наявні також кістки хутряних звірів, таких як лисиця, заєць, бобр, вовк. Важливу, але допоміжну роль відіграло рибальство та полювання на птахів і черепах, кістки яких також знайдені на пам'ятці (таблиці 1–3).

Кістки оленя (*Cervus elaphus*) представлені в шарах обох досліджуваних землянок. Вибірка становить 30 фрагментів (14,5 %) з житла № 5 та 35 фрагментів (15 %) з житла № 8. Вони являють собою залишки подрібнених довгих кісток, хребців, фаланг, зубів і рогів оленя. Залишки мінімум шести особин оленя знайдено на місці житлової конструкції № 5 та п'яти на місці житла № 8.

Вони становили рештки як дорослих особин, так і однієї особини віком 2–2,5 року, кістки якої були знайдені на місці житла № 5. Зуби оленя представлені елементами всього зубного ряду. Роги наявні у вигляді розколотих фрагментів. Найбільша кількість фрагментів рогів оленя та оленеподібних (*Cervus elaphus* / *Alces alces*) міститься в шарі Д2 землянки № 8. Зокрема фрагмент рогу, з шару Д3 землянки № 5 являє собою основу рогу оленя, який відпав природним шляхом. Дорослі самці оленя скидають роги щороку з кінця лютого та упродовж березня.

Група кісток, знайдених на пам'ятці, належить великим парнокопитним тваринам – зубру (*Bison Bonasus*) або туру (*Bos primigenius*). На місці землянки № 5 знайдено 24 фрагменти (11,6 %) їхніх кісток. У землянці № 8 – 24 фрагменти (10 %) кісток. За попередніми дослідженнями Бібікової, більшість із кісток належали туру [2, с. 24–35]. Фрагментів кісток, які могли б допомогти поточнити видову належність тварини, дуже мало. Зокрема ліктвова кістка, яку було знайдено в шарі Д3 землянки № 5, за морфометричними показниками В. І. Бібікова визначила як кістку тура [6, с. 33–38]. Багато фрагментів трубчастих кісток, ребер і хребців, не придатних для точного видового визначення.

Кістки козулі (*Capreolus capreolus*) наявні лише у вибірці житла № 5. Тут знайдено 17 фрагментів кісток (8,2 %), з яких було виокремлено мінімум шести дорослих особин. У вибірці землянки № 8 наявні 13 кісток козулі мінімум чотирьох дорослих особин. Фрагменти кісток козулі містились у всіх шарах жител пам'ятки і являють собою залишки зубів, хребців, трубчастих кісток та фрагменту рогу самця козулі.

Кістки дикої свині (*Sus scrofa*) представлені 13 фрагментами (6,3 %) з шарів землянки № 5 та трьома фрагментами трубчастих кісток землянки № 8 (1,2 %). Вони являють собою хребці, трубчасті кістки, фрагменти черепної коробки чотирьох особин, одна з яких була віком близько двох років.

Кісткові залишки лося (*Alces alces*) представлені фрагментом розрубаної фаланги, елементами зубного ряду, фрагментом променевої кістки та черепа. Вірогідно, серед дрібних фрагментів рогів тварин роду Cervidae фрагменти рогу лося також наявні.

Рештки тварин роду коневих представлені в обох досліджуваних землянках. Усього 12 фрагментів (5,8 %) із землянки № 5 та сім фрагментів (3 %) із землянки № 8 мінімальною кількістю особин чотири та одна. Фрагменти кісток являють собою фрагменти ребер, хребці, лопатки та трубчасті

Таблиця 1. Видовий список ссавців стоянки Огринь 8

Вид	Землянка № 5			Землянка № 8		
	NISP	MNI	%	NISP	MNI	%
<i>Cervus elaphus</i> (Олень благородний)	30	6	14,5	35	5	15
<i>Alces alces</i> (Лось)	–	–	–	9	2	3,8
<i>Capreolus capreolus</i> (Козуля звичайна)	17	6	8,2	13	4	1,7
<i>Bos primigenius</i> (Тур)	1	1	0,4	–	–	–
<i>Bos\Bison</i> (Тур\Зубр)	24	4	11,6	24	3	10
<i>Equus sp.</i> (Кінь)	12	4	5,8	7	1	3
<i>Canis lupus</i> (Вовк)	8	2	3,8	–	–	–
<i>Canis familiaris</i> (Собака)	3	1	1,4	1	1	0,4
<i>Sus scrofa</i> (Свиня дика)	13	3	6,3	3	2	1,2
<i>Vulpes vulpes</i> (Лисиця звичайна)	6	4	3	35	6	15
<i>Lepus europeus</i> (Заць сирій)	7	2	3,3	19	5	8
<i>Castor fiber</i> (Бобер)	4	2	2	3	1	1,2
<i>Felis silvestris</i> (Кіт лісовий)	–	–	–	1	1	0,4
Разом	125 фрагментів, 60 %			150 фрагментів, 64 %		

Таблиця 2. Видовий список рептилій і риб стоянки Огринь 8

Вид	Землянка № 5			Землянка № 8		
	NISP	MNI	%	NISP	MNI	%
<i>Emys orbicularis</i> (Черепаша болотяна)	27	7	13	28	5	2,1
<i>Esox lucius</i> (Щука звичайна)	9	5	4,3	20	5	2,1
<i>Silurus glanis</i> (Сом звичайний)	9	5	4,3	5	5	2,1
<i>Rutilus rutilus</i> (Плітка звичайна)	6	2	3	–	–	–
<i>Suiprinus carpio</i> (Корон звичайний)	4	3	2	6	3	10
<i>Sander lucioperca</i> (Судак звичайний)	2	1	1	1	1	0,4
<i>Acipenser sp.</i> (Осетр)	1	1	0,4	7	2	1,2
<i>Tinca tinca</i> (Лин)	1	1	0,4	–	–	–
Разом	59 фрагментів, 28,6 %			67 фрагментів, 19 %		

Таблиця 3. Видовий список птахів стоянки Огринь 8

Вид	Землянка № 5			Землянка № 8		
	NISP	MNI	%	NISP	MNI	%
<i>(Podiceps grisegena)</i> (Пірникоза сірощока)	1	1	0,4	–	–	–
<i>Anas platyrhynchos</i> (Крижень)	2	1	1	5	1	2,1
<i>Aythya nyroca</i> (Чернь білоока)	3	1	1,4	3	1	1,2
<i>Oedemia nigra</i> (Синьга)	1	1	0,4	–	–	–
<i>Aythya ferina</i> (Попелюх)	3	1	1,4	–	–	–
<i>Vulpes clangula</i> (Гоголь)	9	2	4,3	9	2	3,8
<i>Anas acuta</i> (Шилохвіст)	2	1	1	–	–	–
<i>Anas clypeata</i> (Широконіска)	1	1	0,4	–	–	–
<i>Anas crecca</i> (Чирнка мала)	1	1	0,4	–	–	–
Разом	23 фрагменти, 11 %			17 фрагментів, 7 %		

кістки. Висока подрібненість кісток не дає змоги здійснити остеометричні заміри, які допомогли б визначити їхню видову належність. Велика ймовірність того, що вони належали тарпану (*Equus ferus*). Тарпан є типовим пред-

ставником лісової та лісостепової фауни періоду раннього голоцену. Кістки тарпана були зафіксовані на археологічних пам'ятках суміжних територій періоду неоліту – бронзової доби [9, р. 805–812].

Серед хутряних звірів на пам'ятці домінують кістки лисиці (*Vulpes vulpes*), а саме шість (3 %) фрагментів кісток від мінімально чотирьох особин було знайдено в землянці № 5 і 35 кісток (15 %) мінімум шести особин було знайдено в шарах землянки № 8. Більшість із кісткових решток лисиці є фрагментами метаподіальних кісток і фаланг. У незначній кількості наявні великогомілкові кістки, фрагменти хребців та щелепа. Добра збереженість великогомілкових кісток та щелепи дада змогу здійснити остеометричні заміри.

Фрагменти кісток зайця (*Lepus europeus*) є в обох землянках, а саме сім фрагментів із землянки № 5 (3,3 %) і 19 фрагментів (8 %) із землянки № 8, мінімальною кількістю у дві та п'ять особин. Вони являють собою фрагменти трубчастих кісток, ребер, хребців та кісток метаподіуму.

Рештки кісток бобра (*Castor fiber*) представлені фрагментами зубів різців та однієї стегнової кістки. В землянці № 5 знайдено чотири фрагменти (2 %) кісток мінімальною кількістю у дві особини, в землянці № 8 знайдено три фрагменти (1,2 %) від щонайменше однієї особини. В шарі ДЗ землянки № 5 було знайдено моляр із високим ступенем стертості та з ушкодженням коренем, вірогідно внаслідок гіпоплазії.

Рештки вовків і собак наявні в обох землянках. Вісім (3,8 %) фрагментів кісток вовка походять із землянки № 5. Вони являють собою рештки щонайменше двох особин дорослого віку. Рештки собаки являють собою три фрагменти (1,4 %) із землянки № 5 та один фрагмент (0,4 %), що походить із землянки № 8. Анатомічно представлені фрагментами трубчастих кісток, кісток метаподіуму, фрагментами зубів і щелеп.

До одиничних знахідок варто віднести фрагмент щелепи kota лісового (*Felis silvestris*), а також елементи посткраніального скелета гризунів родів – *Arvicolidae* та *Spermophilus*.

З класу рептилій представлені рештки болотяної черепахи (*Emys orbicularis*), що походять із матеріалів обох землянок. У землянці № 5 знайдено 27 фрагментів (13 %) панцирів черепахи мінімальною кількістю у сім особин та 28 фрагментів (2,1 %) із землянки № 8 мінімальною кількістю у п'ять особин.

Риби представлені прісноводними видами. Найбільша кількість фрагментів належить щуці звичайній (21 фрагмент), сому звичайному (13 фрагментів), коропу звичайному (10 фрагментів), судаку звичайному (три фрагменти), плітці звичайній (один фрагмент). Вісім фрагментів належать до роду осетрових.

Птахи обох землянок представлені в основному різними видами водоплавних качок, таких як крижень, шилохвіст, широконосіска, синьга, гоголь, попелюх, пірникоза сірошока. Загалом 23 фрагменти (11 %) походять із землянки № 5 та 17 фрагментів (7 %) – із землянки № 8. Серед вибірки матеріалу землянки № 5 наявна кістка коракіду качки синьги (*Oedemia nigra*). Синьга є перелітним зимуючим птахом, що підтверджує гіпотезу про зимовий період існування поселення. Через наближеність до порогів, прибережна частина річки Дніпро не замерзала в зимовий період, що давало качкам змогу використовувати водоймище.

Обговорення результатів

Найбільшою за чисельністю групою кісток є кухонні покидьки мешканців стоянки. Це розрубані елементи скелета тварин, на яких концентрується велика кількість м'яса, а також будь-які кістки зі слідами перебування у вогнищі. Важливими для забезпечення колективу їжею були такі великі копитні тварини, як тур, олень, дикий кінь, козуля та дикий кабан. Саме вони мали найбільший ваговий коефіцієнт, що давало змогу меншими зусиллями ефективніше забезпечити колектив м'ясними продуктами. Другорядну, але важливу роль відігравало рибальство, полювання на птахів і черепах.

Серед кісток, які являють собою кухонні залишки, представлені майже всі анатомічні елементи тварин, зокрема ті, на яких зазвичай мало м'яса. Це свідчить про те, що мешканці пам'ятки намагалися використати весь потенціал м'ясної маси тварини. Високий ступінь подрібненості кісток також вказує на те, що мешканці пам'ятки трошили кістки тварин, щоб дістатися кісткового мозку.

На фрагментах кісток немає насічок або інших слідів, які могли б свідчити про зняття м'яса з кістки до початку кулінарної обробки, тому вірогідно, що його готували разом із кістками. Етнографічно відомими способами приготування їжі є смаження на відкритому вогнищі з використанням рожна та термічна обробка м'яса у емкостях за допомогою розпеченого каміння [4]. Сліди перебування у вогнищі спостерігаються на деяких кістках ссавців та фрагментах панциру черепах, що свідчить про смаження м'яса на відкритому вогнищі. Не виключені й інші способи термічної обробки м'ясних продуктів.

Незважаючи на те, що на пам'ятці наявні кістки в значній кількості, варто зазначити, що вони являють собою лише частину всіх харчових відходів, що потенційно були викинуті мешканцями стійбища упродовж періоду існування пам'ятки.

На проблемі часткового збереження кухонних відходів наголошувала Є. Є. Антіпіна, зазначаючи, що до рук археологів часто доходить лише невеликий відсоток всіх спожитих тварин [1, с. 7–33]. Вірогідно, що на території жител представлений лише невеликий відсоток всіх тварин, що були впольовані за часи існування пам'ятки. Можливо, що деякі кістки були утилізовані поза межами поселення або спалювались у вогнищі.

Відходи виробництва

Кістка та ріг поряд із кременем були сировиною для виготовлення знарядь праці. Кістяні вироби у вигляді різноманітних наконечників металюної зброї (пазових наконечників дротиків, гарпунів), проколок, лопаточок знайдені у різних житлах, у тому числі № 5 та № 8. На знайдених трубчастих кістках тварин слідів обробки немає. Ототожнювати з відходами виробництва ми можемо фрагменти рогів оленя та оленеподібних. Серед фрагментів рогу оленя в землянці № 8, шарі Д1 є фрагмент основи рогу, що відпав природним шляхом внаслідок сезонної заміни рогів самців оленя. Це вказує на те, що для виготовлення знарядь праці використовували як роги вбитих тварин, так і зібрані у відповідний сезон.

Хутряні тварини

До хутряних тварин ми можемо віднести лисицю, зайця, бобра, вовка, кістки яких наявні у вибірці. Кістки тварин родини *Canidae* здебільшого представлені фрагментами метаподіальних кісток. Вірогідно, вони становили відходи від знімання шкіри з тварини. Порівняно висока концентрація метаподіальних кісток і фаланг лисиці, а саме 10 метаподіальних кісток і три фаланги, наявна у вибірці з житла № 8. Це може свідчити про спеціалізацію людини або групи людей, які мешкали в житлі, на зніманні та обробці шкур хутряних тварин. Окрім метаподіальних кісток, у житлі № 8 наявні п'ять великогомілкових кісток лисиці. На латеральній частині діафізу однієї з них є регулярні насічки. Дослідження, що стосується аналізу слідів на кістках тварин, які залишаються внаслідок знімання шкіри, провели Аврора Валь (Aurore Val) та Жан-Батист Малле (Jean-Baptiste Mallye) [10, р. 221–243]. Експериментальним шляхом вони з'ясували характер і вигляд слідів на кістках, що залишаються від знімання шкіри. Результати їхнього дослідження показали, що на великогомілкових кістках невеликих хижих тварин залишаються сліди, схожі на ті, що є в нашому випадку. Тому, ймовірно, вони також пов'язані із процесом знімання та обробки шкіри.

Традиційним для багатьох суспільств є споживання м'яса зайця та бобра. На кістках хижих тварин вибірки досліджуваних жител сліди від вживання в їжу не спостерігаються, однак не можна виключати, що м'ясо вовків, собак та лисиць також становило якусь частину раціону людини доби мезоліту.

Видовий список тварин дає змогу встановити лісостеповий характер природної зони розташування поселення. Основний масив кісток тварин належить лісовим тваринам, окрім тура та коня, які мешкали здебільшого у лісостеповій і степовій природних зонах. На думку Д. Я. Телегіна, Огринська стоянка була сезонною, зимовою [6, с. 3–88]. Дані археозоології допомагають уточнити річний цикл перебування на ній людини. Наявність у вибірці кістки качки синьги, яка прилітає на цю територію в зимовий період, підтверджує гіпотезу про зимовий час існування стоянки. Наявність фрагментів панцира болотяної черепахи, яка активна лише в теплу пору, вказує на те, що населення стоянки проживало на ній також у теплі періоди весни та осені. Щодо способів полювання тварин є опосередковані вказівки у вигляді решток вістер списів і гарпунів [6, с. 3–88]. Вони були виготовлені із трубчастих кісток великих копитних тварин, зокрема тура. За формою вістря поділяють на округлі та плоскі. Обидва типи вістер мали пази для вкладенів з крем'яних мікропластин. Невеликі вістря із загостреним краєм були виготовлені з трубчастих кісток птахів. Вірогідно, вони теж становили наконечники мисливської зброї. Наявність елементів кістяних наконечників металюної зброї свідчить про важливість тваринної продукції для виготовлення знарядь мисливського промислу.

Висновки

Під час аналізу остеологічного матеріалу з двох землянок стоянки Огринь 8 визначено видову належність тварин, кістки яких було знайдено на пам'ятці. По можливості, здійснені остеометричні заміри та опис слідів антропогенного походження на кістках.

Завдяки визначенню археозоологічних матеріалів пам'ятки Огринь 8 були здійснені реконструкції особливостей мисливського господарства колективу пам'ятки. Полювання на великих копитних тварин було в основі мисливського господарства мешканців стоянки. Завдяки великому коефіцієнту м'ясної маси полювання на них ефективніше забезпечувало первісний колектив прохарчуванням. Незважаючи на подібне відсоткове співвідношення у вибірці фрагментів

кісток ссавців риб та птахів, саме полювання на великих копитних тварин було основою мисливської спеціалізації. Рибальству у водах річок Дніпро та Самара, ловлі черепах та полюванню на птахів належить допоміжна для прохарчування роль. Полювання на хутряних тварин становило частину мисливської спеціалізації.

Серед знарядь праці на пам'ятці було знайдено зразки мисливської зброї, виготовлені із фрагментів трубчастих кісток великих копитних тварин, рогів оленя та трубчастих кісток птахів. Вигідні умови навколишнього середовища сприяли довготривалому періоду використання стоян-

ки. Наявність серед кухонних решток мешканців пам'ятки широкого спектра кісток ссавців, рептилій, риб та птахів свідчить про розвинену форму привласнювального господарства. Таким чином невдалі полювання на копитних тварин на короткий період могли компенсуватися рибальством і полюванням на птахів. Результати дослідження також дали змогу внести уточнення в інтерпретації річного циклу перебування давніх людей на поселенні і підтвердити зимовий час використання землянок. Результати здійсненої роботи доповнили інформацію про стратегію виживання та мисливське господарство колективу поселення.

Список літератури

1. Антипина Е. Е. Археозоологические исследования, потенциальные возможности и реальные результаты / Е. Е. Антипина // Новейшие археозоологические исследования в России: К столетию со дня рождения В. И. Цалкина. – Москва : Языки славянской культуры, 2003. – С. 7–33.
2. Бибикина В. И. О некоторых отличительных чертах в костях конечностей зубра и тура / В. И. Бибикина // Бюллетень Московского общества испытателей природы, отделение биологии. – Т. LXIII. – Москва, 1958. – С. 24–35.
3. Залізняк Л. Л. Фінальний палеоліт і мезоліт континентальної України / Л. Л. Залізняк // Кам'яна доба України. – Вип. 8. – Київ, 2005. – 184 с.
4. Залізняк Л. Л. Население Полесья в мезолите / Л. Л. Залізняк. – Київ : Наукова думка, 1991. – 160 с.
5. Миллер М. О. Памятники родового общества на Игрнском полуострове / М. О. Миллер // Проблемы и исследования докапиталистических обществ. – № 9–10. – Москва ; Ленинград, 1935. – С. 162–178.
6. Телегін Д. Я. Огрінське поселення на Подніпров'ї та проблема житло будівництва в мезоліті Східної Європи / Д. Я. Телегін // Старожитності степового Причорномор'я та Криму. – 2000. – С. 3–88.
7. Яворницький Д. І. Дніпрові пороги / Д. І. Яворницький. – Харків : Олег Савчук, 2016. – 189 с.
8. Behrensmeyer A. K. Taphonomic and ecologic information from bone weathering / A. K. Behrensmeyer // Paleobiology. – № 4. – Bristol, 1978. – P. 150–162.
9. Sommer Robert S. Holocene survival of the wild horse in Europe a matter of open landscape? / Robert S. Sommer, Norbert Benecke, Lougas Lembi, Oliver Nelle, Ulrich Schmolcke // Journal of quaternary science. – № 26. – Oxford, 2011. – P. 805–812.
10. Val A. Carnivore skinning by professionals: skeletal modification and implications for the European upper palaeolithic / A. Val, J.-B. Mallye // Journal of taphonomy. – № 9. Teruel, 2011. – P. 221–243.
11. Von den Driesch A. A guide to the measurements of animal bones from the archaeological sites / A. Von den Driesch. – Harvard : Harvard University, 1976. – 137 p.

A. Veiber, L. Gorobets

ANALYSIS OF ARCHAEOZOOLOGICAL MATERIAL FROM DWELLINGS FIFTH AND EIGHT BY OHRIN 8 MESOLITHIC SETTLEMENT

The article discusses osteological material of the Ohrin 8 settlement. This settlement existed during Mesolithic times. The technical complex of the site corresponded with the Kukrek Culture. The site is located in the Dnipro city eastern periphery in the lower Dnieper river basin.

Ohrin 8 settlement research history began in the period between World War I and World War II. In 1927–1932 there was a savage archaeological expedition during building of the Dnieper Hydroelectric Station. O. M. Miller's group (the chief of the expedition was D. I. Yavornitskiy) discovered Ohrin 8 settlement. D. Y. Telegin provided further excavations in 1973–1990.

Bibikova V.I. is the author of the first osteological material description. Today they require is more detailed examination and interpretation. The bone material preservation is not very good, but it is sufficient to identify animal species. Most of the bones in the collection are particularly crushed; some have signs of fire; cracking due to weathering and staying in a humid environment.

The forest fauna is represented in Ohrin 8 settlement. Probably, the ancient population of the settlement were hunted on the forestian Dnieper river banks. Large hoofed animals (such as turbot or bison, red deer, wild horse, wild pig, and red deer) were the main hunting purpose for ancient people from Ohrin 8 in Mesolithic times. In addition, the settlement collection consists of osteological remains by fur animals (fox, hare, beaver, and wolf). Fishing and hunting for birds were important too in Ohrin 8 paleoecology system. The major part of bones are cooking wastes. The study results relate to the reconstruction of the hunting and hunting strategy of the settlement community.

Keywords: Mesolithic period, archaeozoology, Kukrek Culture, dwellings.